

Het derde deel is het minst afgerond maar zal daardoor te meer uitnodigen tot verder onderzoek. Een duidelijke beschrijving van de wijze waarop de stedelijke arbeidsmarkt nu precies door maatregelen van bedelende instanties werd gereguleerd, ontbreekt. Wel wordt een globaal beeld geschetst, waarin het opnieuw draait om de migratie van arbeidskrachten. Want wanneer de instellingen voor armenzorg de kraan van de bedeling minder royaal lieten lopen, beoogden zij in werkelijkheid het vestigingssaldo te laten afnemen. Het verband tussen bedeling, koopkracht en bevolkingsontwikkeling kan dit verklaren. Maar doordat alleen globale cijfers van het aantal bedeelden zijn opgenomen, krijgt de lezer slechts heel in het algemeen inzicht in de samenhang. De titel van het laatste hoofdstuk 'Armenzorg als bevolkingspolitiek instrument' blijft zodoende enigszins in de lucht hangen.

Samenvattend: een stimulerend boek, waarin door een deskundige hand lange ontwikkelingslijnen worden getrokken in de sociaal-economische geschiedenis van de Republiek, dat de discussie op dit terrein merkbaar verder brengt. Hoewel het verschillende zetfouten bevat, is het goed uitgevoerd en voorzien van scherp getekende grafieken en duidelijke cijferopstellingen.

Hille de Vries

C. Lesger, *Huur en conjunctuur. De woningmarkt in Amsterdam, 1550-1850* (Amsterdamse Historische Reeks X; Amsterdam: Historisch Seminarium van de Universiteit van Amsterdam, 1986, 191 blz., f25,-).

De kwantitatieve conjunctuurstudie vertoont in de Noordelijke Nederlanden nog steeds een aanzienlijke achterstand ten opzichte van de omliggende landen. Men zal daarom het verschijnen van indices van huurprijzen voor Amsterdam over drie eeuwen toejuichen. Het boek van Lesger situeert zich nadrukkelijk in de door Scholliers en zijn leerlingen ontwikkelde methodiek. Een zorgvuldige uiteenzetting over de gevolgde methode, de betrouwbaarheidstesten van de gegevens en de bronnen openen het werk en wekken het volste vertrouwen. Op basis van nauwgezette afwegingen en vergelijkingen met belastingkohieren, deelt de auteur de door hem in instellingsboekhoudingen verzamelde huurprijzen in vier categorieën in, wat het mogelijk maakt eventuele afwijkingen in de prijsevolutie waar te nemen. Zo blijken voor de duurste woningen de afwijkingen van de trend groter te zijn dan voor de goedkopere. Van de echte krotten konden hier geen systematische prijsreeksen worden geboden: daarvoor zijn de gegevens te dispaaraat.

In een tweede hoofdstuk bespreekt de schrijver de reglementering van het huren van huizen, en beklemtoont dat de algemene vervaldatum van 1 mei de prijsvorming op de woningmarkt zeer gevoelig maakte. Overigens hield de stedelijke overheid zich afzijdig; hooguit golden hoge huurprijzen als een argument om loonsverhogingen toe te staan. Op grond van de internationale literatuur construeert schrijver vervolgens een verklaringsmodel dat inzichtelijk maakt welke factoren de prijsvorming van de huren bepaalden. Op te merken valt dat de op pagina 36 genoemde factor van de kredietsituatie, in de latere analyse en in het schema op pagina 184 verwaarloosd zijn, hoewel die gegevens voor Amsterdam bekend zijn en de positieve correlatie met de vorming van huishoudens mag worden aangenomen.

Dan volgt een precieze bespreking van het conjunctuurverloop, ingedeeld in op- en neergaande fasen. Bijzonder verdienstelijk zijn de systematisch gelegde verbanden met de reeds

bekende kwantitatieve gegevens over de frequentie van ondertrouwen, de havenbeweging en de roggeprijzen. Additioneel gebruikt schrijver ook overige bronnen die de effecten van stadsuitleg, oorlogen en pestepidemieën aantonen. Het meest markante gegeven is de sterk stijgende trend van 1578 tot 1665, met grosso modo een vervijfvoudiging van de huurprijzen. Tussen 1580 en 1595 trad al een verdrievoudiging op, evident als gevolg van de massale emigratie van Zuidnederlanders. Schrijver trekt trouwens de frappante parallel met de omgekeerde evolutie in Antwerpen, waar de huren van 1585 tot 1594 daalden met 51%. Later werd de factor van de immigratie minder doorslaggevend, en bepaalden de overige genoemde factoren het verloop. Opmerkelijk is wel dat de samenhang tussen de huurprijzen en de algemene conjunctuur van de stad zeer nauw blijkt te zijn: de huren reageerden snel op verstoringen van de handelsactiviteit door oorlogen, waardoor de werkgelegenheid en de koopkracht werden aangetast. De huurindices kunnen dus worden geïnterpreteerd als een globale conjunctuurmeter, aangezien de verschuivingen in de vraag naar woningen ook de winsten van de eigenaren beïnvloedden evenals de geneigdheid van ondernemers om woningen te bouwen.

Schrijver deelt vervolgens in tabellen en grafieken de indexwaarden per categorie mee als ook de aantallen betreffende eenheden, in chronologische orde en per straat en woning. Het staat buiten twijfel dat ook deze laatste bijlage, die 78 bladzijden beslaat, groot nut zal opleveren voor het vervolgonderzoek. Er blijven immers ook nog wensen over waaraan deze studie niet voldoet. Zo is niet gepoogd een socio-topografische reconstructie te maken waarbij de welvaart van straten en wijken in kaart zou zijn gebracht. Toegegeven, de enkele honderden woonhuizen waarover hier gegevens zijn verzameld vormden slechts een uiterst klein deel van de 26.500 die Amsterdam in 1795 telde. Maar de steekproef was toch representatief (19-20)? Evenmin is gepoogd enig verband te leggen met het andere luik van de woningmarkt, namelijk die voor koopwoningen. Zeker voor de duurder woningen schuilt hier een complement dat het toch al enigszins afwijkende verloop nog nader zou belichten. Vragen naar meer onderstreept evenwel het feit dat de voorliggende publikatie een uiterst waardevolle aanwinst betekent.

W. P. Blockmans

J. B. Kist, e.a., ed., *Van VOC tot Werkspoor. Het Amsterdamse industrieterrein Oostenburg* (Utrecht: Matrijs, 1986, 235 blz., f49,50, ISBN 90 70482 38 X).

In de nacht van 13 op 14 april 1822 bezweek met een diepe zucht het voormalig zeemagazijn van de VOC. Aldus kwam een roemloos einde aan wat eens een van de eerste en grootste bedrijfscomplexen ter wereld was geweest. Halverwege de zeventiende eeuw hadden zowel de VOC als de marine behoefte aan een eigen terrein waar zij hun schepen konden bouwen en voorraden konden opslaan. Aan de noordoostelijke zijde van Amsterdam kwam een dergelijke ruimte vrij door de aanleg van de Oostelijke eilanden, te weten Kattenburg, Wittenburg en Oostenburg. Op Kattenburg kreeg de admiraliteit van Amsterdam de beschikking over een stuk grond om een zeemagazijn en werven te bouwen. Op Oostenburg werd in 1660 door de VOC de aanleg begonnen van een eigen bedrijfscomplex. Dit 'industrieterrein' bood plaats aan onder andere een zeemagazijn, scheepshellingen, houtzaagmolens en lijnbanen. Toen in 1795 de compagnie werd opgeheven, raakte Oostenburg